

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 01.02.2024
Kabul Tarihi / Accepted date	: 02.04.2024
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2024

Atıf / Citation

Koca, D. (2024). Gülbeden'in Hümayunnâme'sinde Saygı. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 8. Cilt, 1. Sayı, 73-83.

GÜLBEDEN'İN HÜMAYUNNÂME'SİNDE SAYGI

Respect in the gülbeden's hümayunnâme

DUYGU KOCA¹

*Aynada kişinin biçimi görünürse de
O biçim daima kişiden ayrıdır
Kendini başka biçimde görmek acayıptır
Bu durum Tanrı'nın eseridir.*

Öz

Hümayunnâme, Babur'un kızı Gülbeden'in (1523-1603) Farsça olarak kaleme aldığı eserdir. Tek nüshası British Museum kütüphanesinde bulunmaktadır.

Bilindiği üzere Çağatayca, Babur'un *Baburnâme* adlı eseriyle nesir alanında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sadece Çağataycanın değil, bütün Türk edebiyatının en güzel mensur örnekleri arasında sayabileceğimiz bu eser, otobiyografik özelliği yanı sıra, on beşinci yüzyıl sonu ile on altıncı yüzyıl başlarındaki Orta-Asya, Afganistan ve Hindistan hakkında son derece önemli bilgilerin kaynağı niteliğindedir. Gülbeden de babasının izinden giderek bir Baburlu prensesi olarak duyduklarını ve hatırında kalanları kaleme alarak *Hümayunnâme*'yi yazmıştır. Eser dönemin genel, siyasi, tarihî olaylarını anlatmada zaman zaman yetersiz kalsa da Babur'un son zamanları ile toplum ve harem hayatıyla ilgili kayda değer bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

Gülbeden, eseri yazarken duygularını sadece akıcı ve gösterişsiz bir üslupla değil, isminin anlamı gibi son derece zarif bir dille de ifade etmiştir. Yaşadığı dönemdeki olayları çok canlı tablolar halinde anlatan Gülbeden, yaşadıklarının iç dünyasında uyandırdığı hisleri de açıkça yazmaktadır. Toplum hayatıyla ilgili değerli bilgiler edindiğimiz eserde, kişiler arası ilişkilerde çok önemli bir tutum olan saygı da dilsel ve eylemsel olmak üzere kendisine yer bulmaktadır ki bu çalışmada insanların, maalesef, çok da haberdar olmadığı Gülbeden'in hatıratı ekseninde saygı ve nezaket hususları örneklerle işlenmeye çalışılacak, *Hümayunnâme*, biraz olsun, tanıtılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gülbeden, Hümayunnâme, Saygı, Tarih.

¹ Dr. Uşak Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Uşak/Türkiye.

El-mek: duygu.koca@usak.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9014-3096>

Abstract

Hümayunnâme is a work written in Persian by Babur's daughter Gülbeden (1523-1603). The only copy is in the library of the British Museum.

As is known, Chagatai reached its highest level in prose with Babur's Baburnâme. This work, which can be considered among the most beautiful prose examples not only of Chagatai but also of all Turkish literature, is a source of extremely important information about Central-Asia, Afghanistan and India in the late fifteenth and early sixteenth centuries. Gülbeden followed in her father's footsteps and wrote Hümayunnâme as a Baburid princess, writing down what she heard and remembered. Although the work is sometimes insufficient in describing the general, political and historical events of the period, it is important in terms of providing significant information about Babur's last times, society and harem life.

Gülbeden expressed her feelings not only in a fluent and unpretentious style, but also in an extremely elegant language, like the meaning of her name. Gülbeden, who describes the events of the period she lived in very vivid pictures, clearly writes the feelings aroused by her experiences in her inner world. Respect, which is a very important attitude in interpersonal relations, also finds a place in the work, both linguistically and in action. In this study, the issues of respect and courtesy will be tried to be handled with examples on the axis of Gülbeden's memoirs, which people, unfortunately, are not very aware of, and Hümayunnâme will be introduced, at least a little.

Keywords: Gülbeden, Hümayunnâme, Respect, History

1. Giriş

Hümayunnâme, Babur İmparatorluğu'nun (1526-1858) kurucusu ve ilk padişahı, Timur'un (1336-1405) torunlarından Babur Şah'ın (1483-1530) kızı Gülbeden'in (1523-1603) Farsça olarak kaleme aldığı eserdir. Tek nüsha hâlinde ve Farsça el yazısı olarak British Museum kütüphanesinde bulunmaktadır. Şimdiye kadar eserin bu nüshası ele geçmiştir, asıl nüshanın Türkçe mi yoksa Farsça mı olduğu, eldeki yazının asıl mı suret mi olduğu bilinmemektedir (Bayur, 1987: 1, 13). Eser, Türk Tarih Kurumu tarafından "Gülbeden Hümayunnâme" adıyla yayınlanmıştır. Eserin Farsçadan çevirisi Abdürrab Yelgar, İngilizce bölümlerin çevirisi Abdürrab Yelgar ve Eymen Manyas, giriş ve tarihî özeti Hikmet Bayur tarafından hazırlanmıştır. Çalışmamızın ana kaynağını bu eser oluşturmaktadır.

Gülbeden Begüm, Türkçe ve Farsça nazma hâkim, hat ve inşâ sanatında da yetenek sahibidir. Farsça iki şiiri Mehdî Şîrazî'nin *Tezkiretü'l-havâtin*'inde yer almaktadır. Yazar olmasının yanı sıra iyi bir şair de olan Gülbeden'in Farsça ve Türkçe şiirleri ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Dönemin resmî dili Farsça, hanedan dili Türkçedir (Şahin, 2016: 8). Eserde birçok Türkçe söz ve terkinin bulunması, babam, akem, acem, cicem... gibi Türkçe kelimelerin kullanılması sarayda Türkçe konuşulduğuna dair bir kanıttır (Bayur, 1987: 14). Dolayısıyla her iki dili de iyi şekilde bilen Gülbeden, eserini Farsça yazmayı tercih etmiş olabilir. Ayrıca metinde bütün sayı isimleri Farsça iken dokuz sayısı uğurlu sayıldığından ve padişahlar ile soylarından olanlara bu sayıda hediye vermek âdet olduğundan daima Türkçe geçmektedir (Yelgar, 1987: 126). Bu ayrıntı da metnin aslının Farsça olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Bilindiği üzere Babur Şah Çağatay edebiyatının Nevâyî'ninkini dahi aşan, içtenliğiyle bilinen, ileri nesir örneği olan *Baburnâme*'yi yazmıştır (Akün, 1991: 397). Gülbeden de babasının izinden giderek bir Baburlu prensesi olarak Kardeşi Hümayun'un (1508-1556) oğlu ve Baburlular'a en parlak devirlerini yaşatan Ekber'in (1542-1605) isteğiyle duyduklarını ve hatırladıklarını kaleme alarak *Hümayunnâme*'yi yazmıştır; ancak hatıratı genel, siyasi ve

askerî olayları anlatmada eksik, zaman zaman da yanlıştır. Hümayun devrinin genel bir tarihi olmaktan öteye gidemez; ama Babur'un son yıllarını anlatması, Hümayun devrinde ileri gelenlerin durumları ile kapalı ve gizli tutulan harem tarihini yazması bakımından eşsizdir (Bayur, 1987: 3).

Gülbeden, olayları anlatırken çok tabii olarak o zamanki düşünüş, anlayış ve duygularının etkisinde kalmıştır. Bilerek, isteyerek yalan ve yanlış yazmış; gerçeği saptırmış değildir. Ayrıca hatıratını yazarken sade ve gösterişsiz bir dil kullanmıştır (Bayur, 1987: 7).

2. Saygı Kavramı Üzerine

Bu çalışmanın hareket noktasını oluşturan saygı, TDK'ye göre: "Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram." demektir.

Saygı, bir kimseye değer vermek onu saymaktır. Tuncer Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğünde kelimenin kökünü Eski Türkçe sa- "say-" fiiline indirerek incelemektedir (Gülensoy, 2001: 744).

Elbette, saygı göreceli bir kavramdır. Kültürden kültüre değişiklik gösterebilir. Mesela Japon toplumunda bir kişi konuşurken dinleyici "hım", "evet" gibi ifadelerle araya girer. Bu, "seni takip ediyorum" anlamında bir saygı ifadesidir; ama aynı durum başka bir toplumda "hadî çabuk anlat" şeklinde de anlaşılabilir (Tekmen, 2004: 2828).

Kant'a göre saygı, 'ben' sevgimizi yıkan bir tasarının adıdır. Bir kişiye duyulan bütün saygı, aslında, bize örneğini verdiği yasaya (dürüstlük yasasına vb.) saygıdır (Kant, 2002: 17). Yani bir kişi, en sıradan insanda bile bir dürüstlük olduğunu fark ederse, istese de istemese de o dürüst kişiye saygı duymaktan kendini alamaz. Çünkü iyi olan her şey insanda her zaman eksiklik gösterir ve o dürüst kişinin eylemini kişi kendi eylemiyle karşılaştırdığında, kendini beğenmişliği yerle bir eden bir yasanın, yasaya uygun eyleminin başarılabilirliğini eylemde görmüş olur (Ürek, 2000: 22).

Saygı, sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi ve toplumun kültürel unsurlarının geleceğe aktarımı açısından büyük önem taşır. Çünkü evrensel bir değer olarak görülen saygı, bireyin toplumda yaşayan diğer bireyleri anlamasına yardımcı olur (Özdemir, 2017: 9-10). Toplumdan topluma değişiklik gösterse de bazı noktalar ortaktır. Bir arada yaşayan insanların iletişim kurabilmeleri ve kendilerini doğru bir şekilde ifade edebilmeleri için bazı sınırlamalara ihtiyaçları vardır. Saygı da sınırları belirleme yöntemlerinden en önemlilerinden biridir.

3. Saygı Nasıl İfade Edilir?

Saygı, dilsel ve eylemsel olarak ifade edilebilir. Saygı dilsel olarak ifade edildiğinde karşılıkta hitaben ikinci çokluk şahıs zamiri 'siz' kullanılır, yüklem ikinci çokluk şahıs eki ile çekimlenir yahut o kişiden söz ederken üçüncü çokluk şahıs ile çekim yapılır. Konuşan, hitap ettiği kişiyi yücelten ifadeler kullanabilir, daha ileri seviyede ise kendisini alçaltabilir. *Hümayunnâme*'den örneklemek gerekirse: Gülbeden her ne kadar öz babası olsa da Babur Şah'tan bahsederken Hazret, Firdevs-mekânî, Hazret-i Padişah Babam, Padişah Babam, Firdevs-mekânî Hazretleri gibi ifadeler kullanır. Babur'un 12 yaşında padişah olduğunu "*on iki yaşında iken padişah oldular*" şeklinde yazar [2b]. Eser boyunca Gülbeden'in babasını ne kadar sevgi ve saygı ile andığına şahit oluruz. Kendisini ise "bu hakir" olarak tanımlar: "*Firdevs-mekânî fani evinden baki evine göç ettikleri zaman bu hakir sekiz yaşında bulunuyordu.*" [2b].

Saygının eylemsel yönünde ise çekinme de mevcuttur. Bu yön saygı gösterenin bazı bedensel hareketleriyle de desteklenir (Özdemir, 2017: 10). Gülbeden'in aktardığı 'dizlerini yere vurma' olayı bu yönü örnekler niteliktedir: "... Padişahın teşrifinden haber alan mirzaların hepsi istikbal için çıktılar. Yalnız Bediuzzaman Mirza gelmedi. Çünkü Sultan Hüseyin Mirza'nın emirleri olan Barantuk Bey ve Zünnun Bey dediler ki Padişah (Babur), Bediuzzaman Mirza'dan on beş yaş küçük buldukları için, onun huzuruna çıktıklarında

dizlerini yere vurmaları gerekir. Bu esnada Kasım Bey dedi ki Padişah yaşça küçük ise de Töreye göre büyüktür; çünkü kılıç vurarak birkaç defa Semerkand'ı zapt etmiştir. En nihayet buna karar verdiler ki bir defa Padişah dizini yere vursun ve sonra Bediuzzaman Mirza padişaha hürmeten ilerleyip onu karşılasın...” [4b-5a].

4. Hümayunnâme'de Saygı

Gülbeden, *Hümayunnâme*'yi yazarken duygularını sadece acı ve gösterişsiz bir üslupla değil, isminin anlamı gibi son derece zarif bir dille de ifade etmiştir. Muhakkak ki eserdeki bu zarafet, bu yumuşaklık, bu duygusallık, bu naziklik yazarının bir kadın olmasından kaynaklıdır.

Nezaket söz konusu olmuşken, üzerinde düşünülmesi gereken bir konu da kadınla erkeğin ifadelerindeki farklılıktır. Holmes, “ ‘kadın dili’ bir dilin farklı bir biçimi mi yoksa düzenleyicisi midir, kadın erkekten daha nazik midir, kadın ve erkeğin etkileşiminde farklılıklar var mıdır, kadın ve erkek dili nasıl kullanır, toplumda kullanılan dil kadının konumuyla ilgili hangi mesajları taşır?” gibi sorulara cevaplar bulmaya çalışmıştır. Ona göre, kadın, bir leydi gibi konuşmayı reddederse eleştirilir, alay konusu edilir, kadınsı olmamakla suçlanır ve bir kadın için normal bir kadından daha az kadın olmak acı verici olduğundan kaba sayılabilecek bir üsluptan kaçınır (Yaylagül, 2005: 152).

Gülbeden'in bu yumuşak ve içli üslubu sanatçı yönü de olan bir kadın oluşuna bağlanabilir. Acaba kendisi daha kadınsı olmak için de mi bu tarzda yazdı? Böyle bir derdi var mıydı? Bilinemez.

Zaten kadınlar doğuştan yumuşaktır. Her türlü mücadele sertlik gerektirir (Osho, 2005: 40). Kadının mizacı farklı olduğu için durumlara yaklaşımı da ayrıdır. İhtimal ki bu eseri bir erkek kaleme alsaydı hele de bir şeylerle mücadele etmiş biri olsaydı tarzı bambaşka olacaktı. Kadının sahip olduğu yumuşaklık, duygusallık diline de yansır. Bu noktada *Hümayunnâme*'den oldukça çarpıcı bir sahneyi örnek olarak vermek gerekirse bir kız çocuğunun babasına olan sevgisini, saygısını, mutluluğunu bir kadının zariflikle, içtenlikle anlattığıdır: “...*Ben mahaffaya girdim ve Padişah Babamın huzuruna gittim, arz-ı tazimatta bulundum, onun ayaklarına kapandım. Tekrar tekrar hatırımı sordular. Bir müddet beni kucaklarında oturtular. Bu iltifatları esnasında o kadar büyük bir sevinç duydum ki onun üstünde bir sevinç tasavvur edilemez...*” [14b-15a]. Burada “Padişah Babam” dilsel saygı unsuru iken, huzura gitmek, arz-ı tazimatta bulunmak, ayaklarına kapanmak ise eylemsel saygıdır ve bedensel hareketlerle desteklenmiştir.

Gülbeden'i ve ana-baba bir erkek kardeşi Hindal'i Babur Şah'ın ilk eşi, Hümayun'un annesi Mahım büyütüştür. Kendi anneleri Dildar'dır. Gülbeden, babasından sonra en çok Hindal'i ve Hümayun'u sevmektedir. Bu durum eser boyunca dikkat çekmektedir. Mahım, kendi anneleri sağ olmasına rağmen Gülbeden ve Hindal'i büyütmüş, onlara analık etmiştir, dolayısıyla Gülbeden ile Hümayun arasında bu yönden de bir sevgi bağı vardır ve bu yakınlık açık şekilde sezilmektedir (Bayur, 1987: 6). Gülbeden, hatıratında ondan *Akem* (Büyüğüm) diye bahsetmekte ve zaman zaman da ‘Hazret’ diye anarak saygısını göstermekte, kendisine ise, yine, ‘bu hakir’ diyerek mütevazı davranmaktadır:

“... *Agra'ya geldikten üç ay sonra Hazret Padişah Dhaulpur'a gittiler. Hazret Mahım Beyim ve bu hakir de Dhaulpur'u görmeğe gittik...*” [15a]. Mahım için yüceltici sıfatın yanı sıra onunla ilgili bir şey anlatırken fiili 3. çokluk şahıs ile çekimlemesi de yine dilsel saygıya örnektir: “... *Ben ve Afgani Ağaçe kapının yanında ve odanın nihayetinde oturuyorduk. Akem namaz kılmak için gittiler...*” [15a].

Mahım öldüğü zaman Gülbeden gerçekten çok üzülmüştür. Satırlarında gece-gündüz ağladığını, bağırıldığını, dövündüğünü, Hümayun'un nice kez kendisini teselli ettiğini anlatmaktadır (Yelgar, 1987: 144). Oysa Mahım, Hümayun'un gerçek annesidir; ancak Gülbeden ne denli sayıp sevmiştir ki Mahım'ı, Hümayun tarafından avutulmaya çalışılmıştır.

Gülbeden, kendi annesi Dildar'dan Acem, Validem, Validem Hazretleri diye bahsetmekte ve ona da saygı duyduğu belli olmaktadır: "... *Ramazanın mezkûr on ikinci günü Hazreti Valide Dildar Beyim, Gülçehre Beyim ve bu Hakir Hazreti (Hümayun) ziyaret ettik.*" [65a]. Kardeşi de olsa Hümayun padişah'tır ve Gülbeden, sevgi ve saygısından ondan her daim Hazret diye söz etmekte ve onu güzel sıfatlarla anmakta, yüceltmektedir: "*Beş seneden beri huzuru devletlerinden mahrum ve mehcur bulunuyorduk. Uzaklık mihnetinden ve ayrılık meşakkatinden kurtulup o velinimete ulaşmak devletiyle müşerref olduk. Onları (padişahı) görür görmez gamın işkenesinden zebun olmuş yüreğimizde huzur ve sükûn ve (ağlamaktan) çapaklar içinde bulunan gözlerimizde yeni bir nur hâsıl oldu ve sevincimizden her dakika şükür secdelerine kapandık.*" [64a-65b].

Gülbeden, Hümayun'u o kadar sevip saymaktadır ki kocası Hızır Hoca Han'ı Hümayun'dan başkasına bağlılık göstermemesi konusunda uyarmıştır: "*Ben Han'a (evlenmemizin) ilk günlerinde söylediydim ki: 'Senin kardeşlerin Mirza Kamran maiyetindedirler, sakın sen de böyle bir şey yapayım deme ve kardeşlerimin yanına gideyim ve onlara iltihak edeyim diye düşünme. Sakın! Sakın! Bin kere sakın! Ve Hazretten (Hümayun'dan) ayrılmak fikrinde bulunmayasın.' Elhamdüillâh ki Han da benim ihtarımın dışına çıkmadı.*" [68a-68b]. Zaten metin boyunca Gülbeden eşinden çok az bahseder. Burada ona hitap ederken teklik ikinci şahıs zamiri ve emir kipi kullanmıştır. Timur soyundan olmaması nedeniyle ona önem vermez; ancak kocasının Gülbeden'e bağlılığı, saygısı dikkat çekicidir (Bayur, 1987:7). Onun lafını dinlemiş, uyarısını dikkate almıştır.

Hümayun'un afyona düşkünlük gibi kötü bir huyu vardır. Hatta bu uğurda ordusunu dahi tehlikeye atmaktan çekinmemiştir. Babası Babur'un da hayattayken çok kızdığı âdetlerini bırakmamış, biraz işleri yoluna koyunca haremine kapanmış, afyon gibi zevkler içinde boğulup kalmıştır (Bayur, 1987: 58). Çok afyon kullananlarda görüldüğü gibi Hümayun'un sinirleri bozuktur, çabuk kızmakta, akıl denkliliğini çabuk kaybetmekte ve ancak afyonla yatışmaktadır (Bayur, 1987: 31). Gülbeden, Hümayun'a duyduğu saygı ve sevgisinden ötürü duygusal davranarak bu durumu çok olağan yansıtmıştır: "*Hazret gelip durdular. Beyimler (padişahı) gördüler ve ayağa kalkarak görünüş ettiler. Beyimler görünüş eder etmez, Hazret eliyle gelin diye işaret ettiler... Mah Çüçek Beyim'in (Hümayun'un eşi) atı, kendisi farkında olmadan (padişahın atından) biraz yükseğe çıktı. Padişah bu yüzden çok gücendi. Padişahın mübarek yüzünde kızgınlık eseri belirdi: 'Siz gide durun, ben afyon yutarak kızgınlığımı yatıştırıp geleceğim' diye emrettiler. Biz hazretin emri mucibince azıcık yol almıştık ki hazret yetiştiler. Filhakika hiddetleri tamamen zail olmuş, sevinçli ve ferahlı bir tavırla, geldiler.*" [73b].

Hanımların Hümayun'u görüp ayağa kalkıp saygı göstermeleri, eylemsel saygıya örnektir. Gülbeden'in Hümayun'dan hazret diye söz etmesi, yüzüne mübareklik atfetmesi içten bir dilsel saygıdır. İstemedi bile olsa eşinin atının kendisinininkinden biraz yükseğe çıkmasını Hümayun saygısızlık olarak nitelendirmiş, duruma sinirlenmiştir. Bu sinirle siz gidin diye emir vermiş, beyimler yine eylemsel saygı sergileyerek, tepki vermeyerek yola revan olmuşlardır. Oysa Hümayun haklı değildir. Kontrol dışı gerçekleşen bir durumu saygısızlık olarak addetmekte, üstüne haksız kızgınlığını geçirmek için kendisini ve yöneticiliğini mahveden afyona başvurmaktadır. Hanımlar da Hümayun 'padişah' olduğu için, Gülbeden kalben de yakınlık duyduğu için, saygılarından, susmuşlardır.

Gülbeden Hümayun'un yaptığı büyük bir hatayı herhangi bir olay gibi yazmaktadır; ancak niyeti olayları çarpıtmak değildir. Bu hususta da saygı ve sevgisinden ödün vermemekle beraber mantıklı davranmamaktadır: "... *Padişah bu haberi işitince hemen Agra semtine yola çıktılar ve Ganj'in karşı yakasını tutup yürüyüşe devam ettiler. Mungir hizasına gelince ümera: 'Siz büyük bir padişahsınız, gene geldiğiniz yol ile avdet ediniz, tâ ki Şir Han demesin: Benden korkarak geldikleri yolunu terk edip diğer yol ile gidiyorlar.' Bunun üzerine o Hazret bir daha (takip ettikleri yolu bırakıp) Mungir'e doğru müteveccih oldular...*" [32b]. Oysa Hümayun Agra'dan çok uzakta Gor'da afyon çekerek keyfettikten ve ordusunu mânen ve maddeten güçsüz bıraktıktan sonra Agra'da olup bitenleri duyunca geri dönmeye koyulmuştur. Makul

olan yolda ısrar etmeyip bazı emîrlerin kıskırtması üzerine suyun güneyine geçmesi felâketine sebep olacaktır (Yelgar, 1987: 158).

Gülbeden Hümayun'u nerdeyse kutsal görececek kadar sevmekte, saymaktadır: “*Yalnız Mihramiz çadırı gelmiş bulunuyordu. Hazret, hepimiz ve Hamide Banu Beyim mezkûr çadırda gecenin iki pehr ve üç geri (güneş battıktan 7 saat 12 dakika sonra) geçinceye kadar Hazretin huzurunda oturduk. Nihayet ol hakikî kıblenin huzurunda uyuduk.*” [83a].

Gülbeden, hatıratında şahit olduğu olayları da yazmıştır. Bahsedeceğimiz olayda aşk ve saygı bir aradadır: “... *Akem Köl'den ilgar ile Agra'ya geldiler. Padişah hazretleri (Babur) onu karşılamak için Köl'i Celâliye kadar gitmek düşüncesinde idiler. Akşam namazı vaktinde birisi gelip Akem hazretlerini (Agra'nın) iki Kuruh uzağında bırakıp geldiğini söyledi. Hazreti padişah babam atların gelmesini beklemeye de tahammül edemeyerek yaya olarak yürüdüler ve 'Neneçei Mahımın' evi önünde karşılaştılar. Akem de yaya gitmek istedilerse de padişah babam mâni oldular ve kendileri Akem'in tahtırevanı yanında yaya olarak evlerine kadar geldiler.*” [14a]. Bu cümlelerde hem Gülbeden'in babası ve üvey annesine olan saygısını hem de Babur'un Mahım'a olan aşkı, saygısını ve elbette Mahım'ın da Babur'a olan saygı ve sevgisini görmek mümkündür. Mahım, Babur'un en sevdiği eşidir; ancak gerçek adı bilinmemektedir. Babur ona Mahım diye hitap etmektedir. (Enginün, 2011: 28).

Mahım'ın Babur'a saygıyla serzenişini Gülbeden şu cümlelerle anlatmaktadır: “*Bu sırada 'Hazreti Akam' dediler ki: Siz benim oğlundan gafilsiniz. Siz padişahsınız, size ne keder olabilir? Bilhassa diğer oğullarınız dahi vardır. Ben keder ediyorsam (haklıyım) çünkü bu benim biricik oğlumdur. Hazret cevaben dediler ki: "Mahım! Benim diğer evlâtlarım varsa da hiçbirini senin Hümayun'un kadar sevmiyorum. Ben eğer saltanat ve padişahlık ve bu güneşli dünyayı istiyorsam bunu sırf dünyanın tek bir tanesi ve devranın biricığı olan, saadetli, berhudar ciğerparem Hümayun için istiyorum, diğerleri için değil.*” [16b-17a]. Bu cümlelerde karşılıklı sevgi ve saygı vardır. Mahım diğer çocuklarını genç yaşta kaybettiği için elinde Hümayun kalmış, annelik hassasiyeti ve Babur'a duyduğu saygı ile çevrili duygular içinde zorlanmaktadır. Babur da muhtemelen bu cümleleri Mahım'ı çok sevip saydığı için söylemiştir.

Babur, hatıratında yazdığı üzere Hümayun'a tembellik ve ihmalkârlığı yüzünden kızmakta, öğüt vermektedir: “*Sizlerin en çok kılıç kullanacak zamanınızdır. Kapıya gelen işte kusur etmeyiniz. Tembellik ve ihmalkârlık, padişahlık ile tel'if edilemez. Sonra, sana biraz kırgınlığım var; bu iki-üç seneden beri hiçbir adamın gelmedi ve benim gönderdiğim adam da tam bir sene sonra geldi. Böyle olur mu? Sonra mektuplarında yalnızlık yalnızlık diyorsun. Yalnızlık padişahlıkta ayıptır. Hiçbir kayıt, padişah kaydı gibi değildir. Padişahlık ile yalnızlık bir araya gelemmez.*” (Vekayi, 1987: 396). Mektubunun devamında Tanrı'nın inayetinden söz ederek nasihatlerine devam etmekte, Askerî ve Kamran'dan bahsetmekte, çocuklarının hepsini ayrı ayrı düşünmektedir.

Babur, Hümayun'a sitem etmekte haksız değildir yine de çok sevdiğinden, saydığından Mahım'ı üzmemek için tek kötü söz etmek yerine onu en sevdiği evladı ilan etmektedir. Mahım, Babur'un Hümayun'a yaptığı eleştiriler yüzünden de bu korumacı tavrı takınmış olmalıdır.

Oysa Babur bütün çocuklarını sevmektedir. Evvelce bahsettiğimiz üzere mesela Gülbeden'i kucağına alıp sevmekte, halini hatırını sormakta, ona bir prenses olduğunu hatırlatmakta; hasta yatağında Hindal'i sormaktadır: “*Hazreti Padişah Babam her zaman ve her saat Hindal'in nerede olduğunu ve ne yaptığını soruyorlardı. Bu sırada biri huzuruna girdi ve dedi ki Mir Hurd Beyin oğlu Mir Berdi Bey görünüşe geldi. Hazreti Padişah Babam derhal tam bir ıstırapla onu çağırarak: Hindal nerededir? Ne zaman gelecektir? İntizar ne belâdır dediler... Sonra Hindal Mirza'nın boyu posu ne kadardır ve kime benziyor? Diye sordular. Mir Berdi Bey Mirza'nın elbiselerini giydiği için dedi ki: Bu giydiğim elbise Mirza'nın elbisesidir ki bu kölelerine ihsan buyurmuşlardı.*” [17b-18a]. Babur Hindal'i merak etmekte, görmek istemektedir. Mir Berdi Bey ise kendisini alçaltıp Hindal'i üstün tutarak Babur'a hürmetle cevap vermektedir.

Bu arada Babur, maalesef ki, oğlu Hindal'i göremeden ölecektir (Bilkan, 2001: 33).

Gülbeden, babası ile arasında geçen bir olayda kişiye göre muamele yapıldığına dikkat çekmektedir: “*Akem padişah babamın yanına geldiği zaman bana emrettiler ki gündüz olunca hazretin (Babur'un) huzuruna gidiniz. Ve halife-i babam karısı Sultanım ile birlikte Nevgram'a kadar bizi karşılamaya geldiler. Ben muhaffada bulunuyordum. Benim mamalarım beni muhaffadan bir bahçede indirdiler ve yere zilçe koyup oturtular ve bana halife-i babam gelince zilçe üzerinden ayağa kalkıp kendisini selâmlamamı tembih ettiler. Halife-i babam geldiği zaman ben onu ayakta karşıladım. Bu sırada onun karısı Sultanım dahi geliverdi. Ben bilmeyerek ona karşı ayağa kalkmak istedimse de halife-i babam ısrar ile mâni oldu ve dedi ki: o ihtiyar hizmetçinizdir, ona karşı ayağa kalkmanıza hacet yoktur.*” [14a-14b]. Gülbeden, her ne kadar alçakgönüllü davranıp kendisine ‘bu hakir’ dese de o, bir prensistir. Mahım da hizmetçileri de elbette ona göre davranmaktadırlar ve gerektiğinde oturması için yere kıymetli kumaştan mamul, etrafı gümüşten yapılmış yastık koyulmaktadır. Babasına saygısı her daim sonsuzdur; ancak Babur Gülbeden'e saygı göstereceği kişiler hususunda sınır çizmiştir: Sultanım bir köledir.

Gülbeden büyüklerini anarken her zaman saygılıdır. Babur'un annesi Kutlug Nigar Hanım'dan şöyle bahseder: “*Padişah hazretlerinin annesi Hanım hazretleri (bu sıralarda) altı gün ateşi olduktan sonra fâni dünyadan beka evine göç ettiler...*” [4a]. Yine Babur'un ablası Hanzade'den de şu şekilde söz eder ve ona *Ake Canım* diye hitap eder: “*... Hazreti padişah babam Ake Canımın ki benim büyük halam ve Hazreti Padişah Babamın ablası idi, istikbaline Nevgram'a kadar gittiler. Ake Canımla gelmiş olan bütün beyimler onun menzilinde (padişaha) arz-ı tazimatta bulundular. Çok sevindiler ve şükür secdesine kapandılar...*” [15b]. Burada da hem Gülbeden'in halası ve babasına saygısını hem iki kardeşin yani Babur ve Hanzade'nin birbirlerine olan saygı ve sevgisini hem de diğer hanımların Babur'a saygı ve sevgilerini görüyoruz.

Şu satırlarda da hanedan üyelerine saygının ve Babur'a duyulan özlemin izleri görülmektedir: “*Mirza Askerî, padişahın Horasan'dan avdet edip Kandahar üzerine yürüdüklerini haber alınca Celâleddin Muhammed Ekber Padişahı Mirza Kamran nezdine Kâbil'e gönderdiler. Mirza Kamran da onu Ake Canım'a, ki halamız Hanzade Beyimdirler, teslim ettiler. Bu sıralarda Ekber Padişah iki buçuk yaşında idiler. Ake Canım onu aldılar ve onu pek çok da seviyorlardı; ellerini, ayaklarını öpüyor ve diyorlardı ki: 'Tıpkı kardeşim Babur Padişah'ın elleri ayaklarıdır ve kendisi de tamamen ona benziyor...'*” [62a-62b]. Hanzade Beyim'in Ekber'i severken onda Babur'u görmesi sevgisi ve özleminden; Firdevs-mekânî'den bahsederken “*Kardeşim Babur Padişah*” demesi ona duyduğu saygıdandır. Gülbeden, Kamran ve Askerî'yi baba bir kardeşleri olmalarına rağmen Hindal ve Hümayun kadar sevmemiştir; ancak dilsel olarak hep saygı göstermiş, Mirza diye anmıştır. Bu, sevgi içermeyen lafta bir saygıdır.

Ancak Kamran'ın önce Hümayun'u yaralaması sonra da Hindal'ın ölümüne sebep olmasıyla içi yanmış, Kamran'a beddua etmiş, onu kötü sıfatlara layık görmüştür. Sözlerine sansür uygulamamış, duygularını aynen yazmıştır. En çok böyle satırlarda sevdiği ve sevmediği insanlara karşı hisleri belli olmaktadır: “*Mirza Kamran yüksek bir tepeden ansızın, mükemmel silahlı olarak, sözüm Hazretin (Hümayun'un) düşmanlarına, Hazretin üzerine, çullandılar. Mukadderat-ı ilâhiye bu yolda yürüdüğü için bir nankör, boynu kırılınca, bedbaht, zalim, sitemkâr, olmaz olasıca, padişaha bir darbe indirdi ve darbe mübarek başlarına isabetle alın ve gözlerini kâmilten kana boyadı...*” [77a].

Hindal için o kadar üzölmüştür ki kendisinden, oğlundan, kocasından vazgeçmiştir: “*Bilmiyorum hangi merhametsiz zalim bu zararsız genci zulüm kılıcı ile öldürdü. Keşke bu acımaksızın indirilen kılıç darbeleri benim yüreğime ve gözlerime veya oğlum Saadetyâre veya Hızır Hoca Han'a (kocası) isabet etseydi. Ah! Yüzlerce esef, heyhat, bin kere heyhat! (Beyit):*

Hây heyhat! Vay heyhat !! Of heyhat !!!

Güneşim bulutlar arasında kayboldu.

Hulâsa Mirza Hindal, Hazretin hizmeti yolunda ve Hazrete karşı beslediği sadakat ve samimiyet uğrunda feda-yı can etti.” [80a]. Gülbeden saygı duyduğu kişileri yücelttiği kadar saygı duymadığı kişilere olan tavrını da açık şekilde göstermekte, onları kötü anmaktadır.

Metinden takip ettiğimiz kadarıyla, ailenin sözü geçen kadınlarına saygı beslenmekte hatta onlardan arabuluculuk yapmaları hususunda yardım istenmektedir. Burada Hanzade Beyim’den ricada bulunulmaktadır: “*Padişahın Kandahar’a gelişi tahakkuk edince Mirza Kamran halaları Hanzade Beyim Hazretleri nezdinde ağlayıp sızlayarak ve aciz göstererek ısrar etti ki siz bizzat devlet ve ikbal ile Kandahar’a Padişah nezdine gidip bizim aramızı bulunuz. Hazretin (Kandahar’a) vusulünden sonra Hazret-i Hanzade Beyim Ekber Padişahı Mirza Kamran’a teslim ettiler ve sürat-i mümkün ile Kandahar’a geldiler.*” [62b]. Ekber henüz çok küçüktür; ancak bu hatırat onun emriyle yazıldığında padişah olduğundan Gülbeden saygı göstererek kendisinden padişah diye söz etmektedir. Bunun haricinde Hümayun ve Hanzade Beyime duyulan içten saygı çok net şekilde ifade edilmektedir. Mirza Kamran da Hanzade Beyim’e ikinci çokluk şahıs zamiri siz ile hitap etmektedir.

Bu bölümde de Hümayun’un Hanzade beyimden saygıyla ricası mevcuttur: “... *Hazret (Hümayun) dahi bu haberleri duydular. Bunun üzerine halaları olan Hanzade Beyim’in yanına gelip çok ısrarla: ‘Lütfediniz Kandahar’a gidip de Mirza Hindal ve Mirza Kamran’a öğüt veriniz ve deyin ki Özbek ve Türkmen (İran kastedilmektedir) yakınınızda bulunuyorlar ve gerek benim gerek sizin, şimdi bulunduğumuz vaziyetin icabı birbirimizle müteffik bulunmamızdır, bu (hepimiz) için iyi olacaktır ve Mirza Kamran’a deyin ki kendisine yazdığım mektuplara göre hareket ederse biz onun yüreğinin istediklerinin hepsini yapacağız’ dediler.*” [50a]. Hümayun padişah olduğu halde emretmemekte, lütfediniz diyerek halasına saygı göstermektedir.

Hanzade Beyim’e duyulan saygı dikkat çekicidir, fikirlerine de çok değer verildiği gözlenmektedir: “... *Ake Canım Hazret-i Padişaha dediler ki: ‘Mirza Hindal’in toyunu ne zaman yapacaksınız?’ ... Hümayun dediler ki: ‘Tılsım toyuna lâzım olan eşya hazırdır; evvel tılsım toyunu yapayım da sonra Mirza Hindal’in toyunu yaparım.’ Hazret-i Padişah Ake Canıma dediler: ‘Hala Hazretleri bu hususta ne buyururlar?’ Ake Canım da: ‘Yaradan uğurlu ve hayırlı etsin.’ dediler.*” [24a].

Hümayun Gülbeden’den de ricada bulunmuştur: “... *‘Gülbeden ne olur sen gidip kardeşin Muhammed Hindal Mirza’yı getir.’ dediler. Validem Hazretleri cevaben dediler ki: ‘Bu kızcağız henüz pek küçüktür ve sefer ve seyahat etmemiştir, eğer emrederseniz ben gideyim...’ Bunun üzerine (Hümayun): ‘Ben sizi bunca zahmetlere nasıl mâruz bırakabilirim; fakat burası da muhakkaktır ki evlâtların dert ortaklığı da ana babaya lazımdır. Eğer bu zahmete katlanırsanız benim derdimi gidermiş olursunuz.’ diye cevap verdiler. En nihayet Emîr Ebulbaka’yı Hazreti Valide’nin yanına katarak Hindal’i çağırmak için gönderdiler. Muhammed Hindal Mirza bu haberi işitir işitmez istikbaline çıktılar. Hazret-i Valide pek çok sevindiler.*” [35b]. Dildar Beyim, Gülbeden ve Hindal’in gerçek annesidir. Hümayun son derece saygıyla ricada bulunmuş ancak annesi yaşı küçük olması dolayısıyla Gülbeden’e kıyamamıştır. Burada saygıyla araya girip gitme işini üzerine almış, Hümayun buna hürmet etmiş; Hindal ise annesinin geldiğini duyunca onu karşılamaya çıkmıştır. Yaşanan olayda zincirleme saygı duyuş söz konusudur.

Gülbeden’in cümlelerinde Babur’un büyüklerine saygısı da kendisine yer bulmuştur: “*Agra’da ikamet ettikleri (Babur) dört sene zarfında her cuma günü halalarının ziyaretine gidiyorlardı. Bir gün hava son derece sıcak idi. Hazret-i Akem ‘hava son derece sıcaktır, bir Cuma gitmeseniz ne olur sanki? Beyimler böyle bir şeyden gücenmezler’ dedi. Padişah cevaben Akeme dediler ki ‘Mahım, senden böyle sözler beklemezdim, Hazret-i Ebu Sait Sultan Mirza’nın kızları ki baba ve kardeşlerinden ayrı düşmüşlerdir (onları kaybetmişlerdir), nasıl olur da ben*

onların hatırlarını hoş etmem?' Ve Mimar Hoca Kasım'a emrettiler ve dediler ki: 'seni hoşumuza giden bir hizmete memur ediyoruz: Halalarımız konaklarında herhangi bir iş veya hizmet emrederlerse can u gönülden, başka her işten önce yapasın.' "[11b]. Bu cümlelerden Babur'un halalarına ne kadar büyük saygı duyduğunu anlıyoruz. Sıcak havaya ve çok sevdiği Mahim'in sözlerine rağmen onları ziyaret etmemeyi içine sindirememiş, istekleri derhal yerine gelsin diye de emirlerine bir memur atamıştır.

Bir başka olay da Babur'un yendiği ve savaşta ölen İbrahim Lûdi'nin annesi ile ilgilidir: "Bu uğursuz ifrit kadın kendi hizmetçisi eliyle bir tolça zehiri çeşnigir Ahmed'e verilmek üzere gönderdi ve ona söyle ne yapıp yapıp padişahın hassa yemeğine karıştırsın diye tembih etti. Hâlbuki Hazreti Padişah mezkûr uğursuz ifrite anne diye hitap ediyordu ve kendisine yer, yurt ve caygir tâyin ederek büyük riayetlerde bulunmuşlardı ve ona beni kendi oğlun Sultan İbrahim'in yerinde bil demişlerdir." [19a]. Babur büyük görüp, saygıyla anne yerine konduğu biri tarafından zehirlenmektedir. Cümlelerden anlaşılmaktadır ki Gülbeden hak etmediğini düşündüğü birine saygı göstermemekte, onu hiç hoş olmayan sıfatlarla anmaktadır.

Gülbeden'in hatıratında toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiğini ve bir saygısızlık görüldüğünde nasıl tepki verildiğini de görmekteyiz: "Hazreti Padişahın huzurunda oturanlar için birkaç töre vardır aftabe ve çalançı (ibrik ve leğen) getirsinler, ellerimizi yıkayıp hepimiz beraber yemek yiyelim diye emrettiler. Hazret-i Padişah (ilk evvel) ellerini yıkadılar. Sonra Mirza Kamran ellerini yıkadı. Yaşca Mirza Süleyman, Mirza Askerî ve Mirza Hindal'den büyük idiler. (Binaenaleyh) her iki kardeş ibrik ve çalançıyı Mirza Süleyman'ın önüne koydular. Ellerini yıkadıktan sonra Mirza Süleyman burnuyla iğrendirici bir harekette bulundu. Mirza Askerî ve Mirza Hindal kendisine karşı çok sert bir muamelede bulundular ve dediler ki: 'Bu ne köylücesine iştir, evvelâ Padişah huzurunda el yıkamak ne haddimizdir; ama mademki inayet buyurdular ve hükmettiler, biz onu değiştiremeyiz, bu burunla oynamanın manası nedir?' Sonra Mirza Askerî ve Mirza Hindal dışarı çıkıp ellerini yıkadıktan sonra içeri girip oturdular, Mirza Süleyman da çok mahcup oldu. Hepsi bir sofrada yemek yediler. İşbu mecliste Hazret bu Hakiri andılar ve kardeşlerine dediler ki: 'Lahor'da bulunduğumuz sırada Gülbeden Beyim hep kardeşlerimi bir arada görmek arzu ediyordum diyordu. Sabahtan beri bu toplantımızda hep o söz hatırımdadır, İnşallahü Taalâ, Hak Sübhanehu Taalâ bu cemiyetimizi amanı altına alır.' "[72a-72b]. Anlaşıldığına göre padişahın önünde el yıkamak uygun değildir; ancak padişah buna izin verdiyse saygıdan bu yapılacaktır ancak (kardeşlerinden biri değil) Mirza Süleyman'ın yaptığı bir hareket hoş gitmez, mirzalar tepki gösterir. Bunun üzerine hatasını anlayan Mirza Süleyman mahcup olur. Olayın devamında Hazret diyerek göklere çıkardığı Hümayun, tezat şekilde kendini hakir gören Gülbeden'i anar onun isteklerine duyduğu saygıyı dile getirir. Ardından Tanrı'ya dua eder. Kutsala saygı da Hümayun'un yaradanı anış tarzından belli olur.

Hümayun ile Hindal Mirza arasında geçen şu olay da töreye ve büyüğe saygıyı anlatması bakımından kayda değerdir: "Bir gün hazret av için geçitlere gittiler. Mirza Hindal de beraber bulunuyorlardı. Mirza'nın bulunduğu tarafta av çok iyi idi. Hazret dahi Mirza'nın avladığı tarafa geldiler. Mirza çok av vurmuştu, Cengiz Han töresi üzere Mirza avladığı bütün avını Hazrete peşkeş çekti. Çünkü Cengiz Han töresi küçüklerin büyüklere karşı bu yolda hareket etmesini âmirdir. Bundan sonra Mirzanın hatırına geldi ki kız kardeşlerime de pay ayırmak için biraz daha avlamalıyım ve onların sitem etmesine mahal bırakmamalıyım. Bunun için bir daha av ile meşgul oldu." [78b-79a]. Hindal, Cengiz Han töresi gereği abisi Hümayun'a saygı göstermekte, bütün avını ona hediye etmektedir. Eylemsel saygı içerisine dâhil edebileceğimiz bu hareketi 'ben'ini yıkmak, elindekinin hepsini vererek bir yasaya uymak demektir. Kız kardeşleri için tekrar av vurmaya gitmesi ise onlara saygı duyduğu ve bir kırgınlık yaşanmasını istemediği içindir.

5. Sonuç

Baburlu Prensesi Gülbeden'in Ekber Şah'ın emriyle kaleme aldığı *Hümayunnâme*'de içten, duygusal ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Bunda kadın olmasının payı büyüktür. Eser dönemin genel, siyasi, tarihî olaylarını anlatmada zaman zaman yetersiz kalsa da Babur'un son zamanları ile toplum ve harem hayatıyla ilgili kayda değer bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Gülbeden, babası vefat ettiğinde 8 yaşındadır. Bu dönemde ve evvelki yıllarda yaşadığı olayları hatırlayıp, işittikleriyle harmanlayıp hatıratında yazabilmesi ayrıca değerlidir.

Gülbeden, genel manada çok zarif ve saygılıdır hatta kendisinden, çok alçak gönüllü davranarak, 'bu hakir' diye söz etmektedir. Sevdiklerine sevgisini, saygısını çok güzel şekillerde göstermekte; ancak hoşuna gitmeyen yahut canını yakan olayları anlattığı sırada kötü sıfatlar kullanmaktan da çekinmemektedir. *Hümayunnâme*'de Akem, Ake Canım, Hala Hazretleri, Acem, Hazret, Firdevs-mekânî, Hazret-i Padişah Babam, Firdevs-mekânî Hazretleri, Padişah Babam kelimeleri saygı ifade eden kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada *Hümayunnâme*'de ana hatlarıyla saygı unsuru ele alındı. Saygının, özellikle de büyüklere, o dönemde de çok değerli olduğu, nasıl tezahür ettiği, insanların iletişiminde önemli bir yerinin bulunduğu ve saygısızlığın bütün zamanlarda olduğu gibi hoş karşılanmadığı gösterilmeye çalışıldı.

Kaynaklar

Akün, Ö. F. (1991). Babur, Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü. *İslâm Ansiklopedisi C. 4*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 396-400.

Arat R.R. (1987). *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur Vekayi Babur'un Hâtıratı C. II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bilkan, A. F. (2001). *Bâbürr Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi*. Kitabevi Yayınları.

Enginün, İ. (2011). Babür Han. *Türk Yurdu*. Y.100, S.283, s.23-28.

Gülensoy, T. (2011). *Köken Bilgisi Sözlüğü O-Z*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kant, I. (2002). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. (Çev. İ. Kuçuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Osho (2018). *Kadın*. İstanbul: Ganj Yayınları.

Özdemir, C. (2017). Dede Korkut Kitabında Saygı. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S.16, s.7-29.

Şahin, H. (2016). Babürlü Sultanı Gülbeden Begüm. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Y.3, S.8, s.1-22.

TDK 2024. *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> (ErişimTarihi:17.01.2024).

Tekmen, A. N. (2004). Türkçe ve Japoncada Saygı Dili Kavramı Üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (UTDKB2004)*, 20-26 Eylül, Ankara, Türkiye, s.2827-2836.

Ürek, O. (2000). "Kant'ta Aydınlanmanın Olanağı Olarak İnsana Saygı". *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.2, S.2, s.17-24.

Yaylagül, Ö. (2005). Eski Türkçede Nezaket İfadeleri. *Milli Folklor*, Y.17, S.68, s.151-165.

Yelgar, A. (1987). *Hümayunnâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Giriş ve Tarihî Özeti Yazan: H. Bayur)

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları, ... Üniversitesi ..... Etik Kurulu'nun tarih ..... sayı ..... ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.